

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας
Διευθυντοῦ τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ

Λέγοντες *προσωπικότητα* νοοῦμεν τὴν συνθετικὴν μορφήν πασῶν τῶν ὀργανωμένων ψυχικῶν λειτουργιῶν, ἱκανοτήτων καὶ φυσιολογικῶν χαρακτηριστικῶν ἀτόμου τινός, ἀντιδρωῶντος εἰς τὸ περιβάλλον αὐτοῦ.

1. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ὁρισμοῦ καθίσταται φανερόν ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος εἶναι τὰ ἑξῆς :

Πρῶτον ἡ *ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις* τοῦ ἀτόμου, τ.ἔ. ἡ «προσώπις», ἣν τοῦτο φέρει (ἀνάστημα, μορφή, ἐπιβολή, χρῶμα, φωνή, ἔκφρασις ὀφθαλμῶν, χάρις ἢ μὴ εἰς τὰς κινήσεις κ.λ.π.), ὡς καὶ ἡ ἐντύπωσις γενικῶς, τὴν ὁποίαν ἄτομόν τι προκαλεῖ εἰς τοὺς ἄλλους.

Δεύτερον στοιχεῖον τῆς προσωπικότητος εἶναι ὁ *συναίσθηματικὸς ὀπλισμὸς* (αἱ κινητήριαι δυνάμεις), τ.ἔ. αἱ διαθέσεις, τὰ ἔνστικτα, αἱ τάσεις, αἱ ῥοπαί, αἱ ὀρμαί, αἱ ἀνάγκαι, τὰ κίνητρα, αἱ ἐπιθυμίαι, τὰ πάθη, αἱ ἔξεις, αἱ κλίσεις (τὸ Id κατὰ τὸν Freud), ἅτινα πάντα ἢ ἐκ κληρονομικότητος φύσει ἔχει κληρονομήσει τὸ ἄτομον ἢ ἔχει μορφώσει λόγῳ τῆς ἐπαφῆς του πρὸς τὸ περιβάλλον αὐτοῦ τὸ φυσικόν, τὸ κοινωνικόν καὶ ἐκπολιτιστικόν, τὸ τμήμα δηλαδὴ τῆς προσωπικότητος, τὸ ὁποῖον παρωθεῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τινὰ ἐνέργειαν, ἔκφρασιν ἢ, γενικώτερον, «ἀντίδρασιν».

Τρίτον στοιχεῖον τῆς προσωπικότητος εἶναι τὸ στοιχεῖον, ὅπερ βούλεται, συγκεντρῶναι, ἐκλέγει καὶ θέτει εἰς ἐνέργειαν τὰς δυνάμεις ταύτας τῆς προσωπικότητος, τὸ *Ἐγὼ* δηλαδή, οὗτινος ἡ λειτουργία καὶ τὸ ἔργον καταλήγει εἰς διαφόρους τρόπους καὶ συστήματα ἢ σχέδια ἐνεργειῶν καὶ χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ὅτι συνήθως λέγομεν *χαρακτῆρα*. Τὸ ἐγὼ τοῦτο φωτιζόμενον καὶ ὀδηγούμενον ὑπὸ τοῦ φωτός τοῦ Νοῦ ἢ τοῦ Λόγου, κατευθύνει τὰς διαθέσεις, τάσεις καὶ συναίσθη-

ματα ὁργανῶνον αὐτὰ περὶ ἓνα σκοπὸν ἢ ἰδανικόν, ἐφ' ὅσον δὲν παρακαλύε-
ται ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν σκέψεων ἢ αἰτιῶν.

Τέταρτον στοιχεῖον εἶναι ὁ Λόγος ἢ ὁ Νοῦς, ὁ ὁποῖος φωτίζει
τὸ Ἐγὼ εἰς τὴν δυναμικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν, ἢ διαύγεια τοῦ ὁποῖου, ἀπηλ-
λαγμένου τῆς ἀχλύος καὶ συσκοτίσεως τῆς ἐκ τῶν παντοίων παθῶν προερ-
χομένης, εἶναι ἀπαραίτητος εἰς ἐπιτέλεσιν τοῦ διαφωτιστικοῦ αὐτοῦ ἔρ-
γου. Καὶ

Πέμπτον στοιχεῖον τῆς προσωπικότητος εἶναι τὸ Ὑπὲρ-ἐγὼ (Su-
per-ego), ἡ μορφωθείσα προσωπικότης τοῦ Υ. διὰ μέσου τῆς ἐμπειρίας,
αἱ ἐσωψυχικαὶ λειτουργίαι τοῦ Ἐγὼ, αἱ ἐκφοβίζουσαι δι' ἀπειλῶν τιμωρίας
ἢ καὶ αἱ διεγείρουσαι τύψεις ἢ φόβον ἐξ ἀπειλῶν ὑπὸ φανταστικῆς τιμωρίας,
ὅ,τι καλοῦμεν συνήθως σ υ ν ε ἰ δ η σ ι ν. Εἶναι δηλαδὴ τὸ ὑπὲρ-ἐγὼ εἰδι-
κὸν τμήμα τοῦ ἐγὼ ἐκφράζον μίαν ὄψιν τῆς ὅλης λειτουργίας τῆς προσωπι-
κότητος καὶ ἐπιτάσσον τὸ ἐκάστοτε ἐπιτρεπόμενον ἢ μὴ ἐπιτρεπόμενον.

Ἐκ τῶν πέντε τούτων στοιχείων, ἐξ ὧν συναποτελεῖται ἡ προσωπικότης,
ὁ συναισθηματικὸς ὀπλισμὸς (τὸ Id τοῦ Freud), τὸ Ἐγὼ καὶ τὸ Ὑπὲρ-
ἐγὼ, εἶναι τὰ ὑφιστάμενα τὴν μεταβολὴν εἰς τὰς παθολογικὰς ἀνωμαλίας ἢ
τὰς ἀποκλίσεις ἀπὸ τοῦ ὁμαλοῦ βίου τῶν ἀτόμων ἐν τῇ ἀντιδράσει αὐτῶν
εἰς τὸ παντοῖον περιβάλλον.

Πᾶσα ψυχολογικὴ ἐκδήλωσις δύναται νὰ ἐλεγχθῇ καὶ εὐρεθῇ ὡς ἀνή-
κουσα εἰς τὸ ἐν ᾧ τὸ ἄλλο τῶν τριῶν τούτων συστημάτων, τοῦ Λόγου φωτί-
ζοντος τὸ Ἐγὼ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, τῆς δὲ ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως οὐσης
ἀποτέλεσμα τῆς λειτουργίας πάντων τῶν ὡς ἄνω παραγόντων¹.

Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ προσωπικότης καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτῆς. Ἀλλὰ πῶς
αὕτη ἀναπτύσσεται καὶ διαμορφοῦται; Τίνες αἱ βάσεις καὶ οἱ παράγοντες
καὶ συντελεσταὶ τῆς διαμορφώσεως ταύτης;

2. Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Ἀπλὴ παρατήρησις τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ μικροῦ παιδίου μαρτυρεῖ ὅτι
τοῦτο ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ζωῆς του ἀντιδρᾷ κατὰ ποικίλους τρό-
πους εἰς τὸ περιβάλλον αὐτοῦ. Ἐκ τῆς ἐμπειρίας του αὐτῆς τὸ παιδίον μαν-
θάνει τίνες ἐκ τῶν ἀντιδράσεων τούτων ἐπιφέρουσιν ἱκανοποίησιν εἰς αὐτὸ
καὶ τίνες δυσαρέσκειαν καὶ ἀναλόγως τούτων κατευθύνει τὴν συμπεριφορὰν

1. Βλ. πλείονα περὶ τῶν στοιχείων τούτων καὶ τῆς λειτουργίας τῆς ὅλης προ-
σωπικότητος εἰς ὁμαλὰ καὶ ἀνώμαλα ἄτομα εἰς Γ. Σακελλάριου, Ἡ διάγνωσις
τῆς προσωπικότητος, Ἀθῆναι, 1953.

του. Οὕτω τὸ παιδίον μανθάνει τί νὰ πράττῃ καὶ πῶς, ὥστε νὰ ἀποφεύγῃ τὴν δυσαρέσκειαν καὶ νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἐπιθυμίας του. Εἰς τὴν τοιαύτην ὁμῶς ἐνέργειαν εὐρίσκει τακτικῶς τῆς μητρὸς τὸ μὲν τὴν ἐπιδοκιμασίαν τὸ δὲ τὴν ἀποδοκιμασίαν καὶ τὸ παιδίον μανθάνει τίνες τῶν πράξεών του τούτων εἶναι ἐπιτρεπόμεναι, ὀρθαὶ καὶ «ἀγαθαί», τίνες δὲ τοῦναντίον εἶναι ἀπηγορευμένοι, ἐσφαλμένοι καὶ «κακαί». Εἰς τὴν τοιαύτην του δὲ ἀντίληψιν καὶ κατεύθυνσιν τῆς συμπεριφορᾶς του συντέλει καὶ ἡ ἀμοιβή καὶ ἡ ποινή, ἣν λαμβάνει παρὰ τῶν γονέων αὐτοῦ. Διὰ τούτων πάντων τὸ παιδίον καταμανθάνει ὅτι ἡ κοινωνικῶς καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πολιτισμοῦ συμπεριφορὰ εἶναι ἀποδεκτὴ καὶ εὐάρεστος καὶ ταύτην προσπαθεῖ νὰ ἐπιλαμβάνῃ καὶ καθιστᾷ μέρος τοῦ οἰκοδομήματος τῆς προσωπικότητός του. Καὶ ἡ ὁργάνωσις αὐτῇ καὶ διαμόρφωσις εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου αὐτῆς. Τὸ παιδίον δέ, τὸ ὁποῖον θὰ κατορθώσῃ εἰς περιπτώσεις πειρασμοῦ εὐρισκόμενον, λ.χ. νὰ λάβῃ τὸ ἐντὸς τοῦ ἑσφαρίου γλύκισμα ἢ μή, ὑπεῖκον εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς γαστρὸς αὐτοῦ, ἢ νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἱκανοποίησιν του ταύτην μέχρι τῆς ὑπὸ τῆς μητρὸς του χορηγήσεως τοῦ γλυκύσματος εἰς αὐτὸ μετὰ τὸ φαγητόν του, ἐθ ε σ ε τ ᾱ ς β ᾱ σ ε ι ς τῆς ὁρθῆς ἀναπτύξεως τῆς προσωπικότητός του. Τὸ παιδίον τοῦτο, ὡς συνήθως λέγομεν, ἐκυριάρχησεν ἑαυτοῦ, τοῦ Λόγου νικήσαντος τὸ «πάθος» αὐτὸ τῆς ὁρμῆς.

3. Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗΝ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗΝ ΗΛΙΚΙΑΝ

Αὐξανόμενον τὸ παιδίον καὶ εἰσερχόμενον εἰς τὸ σχολεῖον ἐπεκτείνει τὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας του καὶ οὕτως ἀναγκάζεται νὰ ἀντιδρῇ εἰς πολλὰς νέας καταστάσεις. Αἱ συναναστροφαὶ του δὲν περιορίζονται πλέον μόνον εἰς τοὺς περὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπεκτείνονται περιλαμβάνουσαι τὸν πέραν αὐτοῦ κόσμον τοῦ σχολείου, τῆς γειτονιάς του, τῆς ἐκκλησίας του καὶ ἀκόμη συλλόγων καὶ ὁργανώσεων τῆς Κοινότητός του. Τὰ μέλη τῶν ὁμάδων τούτων συμβάλλουσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνάπτυσιν του, ἰδίᾳ δὲ αἱ τῶν συνομιλήκων ὁμάδες, μὲ τοὺς κώδικας καὶ τοὺς νόμους των, τὰς ἔξεις καὶ συνηθείας των. Τὰ παιδιά, μέλη ὄντα τῶν ὁμάδων τούτων, μανθάνουσι πῶς νὰ ὑπακούουσιν εἰς τοὺς κανόνας, ἂν θέλωσι νὰ ἐκτιμῶνται. Ὑπερατομικὴ δὲ βούλησις πάντων τούτων παιδαγωγεῖ καὶ παιδεύει τὰ μέλη εἰσάγουσα εἰς τοὺς κώδικας τοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτως ἡ κοινὴ γνώμη σχηματίζεται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ὁμάδος καὶ καθοδηγεῖ τὴν συμπεριφορὰν τῶν παίδων. Ἐφ' ὅσον δὲ αἱ ὁμάδες αὗται δὲν εἶναι καθ' ὅλα ὅμοιαι εἰς τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς κατευθύνσεις των, ἔχουσι καὶ διαφόρους κανόνας. Ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ ἀνήκον εἰς τὰς διαφόρους ταύτας ὁμάδας πρόσωπον ἀναπτύσσει καὶ διαφόρους ὅψεις τῆς

προσωπικότητός του. Οὕτως ἐν μέλος δύναται νὰ ἀναπτύσῃ προσωπικότητα ἐμφορευομένου μετὰ τα χαρακτηριστικά τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς σοβαρότητος, ταυτοχρόνως ὅμως καὶ μίαν κοινωνικὴν προσωπικότητα φιλικὴν καὶ εὐάρεστον, ἢ θρησκευτικὴν προσωπικότητα, μετὰ τα χαρακτηριστικά ταπεινοφροσύνης καὶ ὑποταγῆς ἢ τῆς ἀνοχῆς καὶ καλωσύνης, ἢ ἀντιθέτως διάφορον προσωπικότητα μετὰ χαρακτηριστικά ἐπιβολῆς, ἐπιθετικότητος καὶ κυριαρχίας. Αἱ διάφοροι αὗται «προσωπικότητες» προκαλοῦσι διαφόρους τύπους συμπεριφορᾶς. Καὶ ἐν τούτοις τὸ ἄτομον, τὸ Ἐγὼ αὐτοῦ, ὡς συγκεντρωτικὸν στοιχεῖον, δὲν ἔχει δυσχέρειαν νὰ τὰς κρατῇ κεχωρισμένας καὶ νὰ παρουσιάσῃ τὰς καταλλήλους καὶ οἰκείας εἰς ἐκάστην αὐτῶν ἀπαιτήσεις. Ἐχει δ' ἐπαρκῆ εὐκαμίαν ἀναπτύξει εἰς τὰς ἀντιδράσεις αὐτοῦ, ὥστε ἑλευθέρως καὶ εὐκόλως νὰ ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ἐκάστης καταστάσεως, ἀναπτύξαν ἤδη ὅ,τι κοινῶς λέγομεν πολυπλέον ἢ ὁμαλῶς ἰσορροπημένην προσωπικότητα.

Διὰ τοῦ παιγνιδίου του καὶ τῶν συναναστροφῶν του ὁ παῖς περαιτέρω εὐρίσκει εὐκαιρίαν πρὸς ἐμφάνισιν τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐντόνων χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητός του. Οὕτως, ἂν εἶναι πλασμένος ὡς ὁδηγὸς καὶ ἡγέτης, τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα ἐκδηλοῦνται ἐν τῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἀναστροφῇ του καὶ ὁ παῖς οὕτως γίνεται ἀρχηγὸς τῆς οἰκίας του. Ἄν εἶναι ἀστείος καὶ εὐχάριστος, εἶναι περιζήτητος εἰς τὰς συναναστροφάς, ἂν δὲ εἶναι βραδυκίνητος καὶ ἀτάσθαλος, γίνεται ἀντικείμενον πειραγμάτων καὶ ἀστείων ἐκφράσεων, ἂν δὲ εἶναι περιποιητικὸς, γίνεται κατ' ἐξοχὴν ξεναγὸς τῶν ἄλλων, οὕτω δ' αἱ ἰκανότητές του αὗται ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητός του.

Ὡς δὲ αἱ ἰκανότητες, οὕτω καὶ αἱ ἀδυναμίαι διαμορφοῦσι τὴν προσωπικότητα, γινόμεναι ἀφορμὴ περιορισμένης ἀναπτύξεως αὐτῆς ἢ καὶ ἀκόμη ἀναπτύξεως ἐπιθετικότητος καὶ ἐπιβολῆς πρὸς κάλυψιν τῆς ἀδυναμίας του ταύτης. Ἐξ ἄλλου ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἀδυναμιῶν καὶ δυσχερειῶν ἐπιφέρει ἀνάπτυξιν τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος καὶ ἐπιτυχίαν εἰς ἐπαγγέλματα μοναδικήν. Παράδειγμα τοῦ Δημοσθένους ἢ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ βατταρισμοῦ, τοῦ Μίλτωνος καὶ τοῦ Βύρωνος κ.ἄ. ἢ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ διαφόρων ἑλαττωμάτων.

4. ΕΝΟΤΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἄτομα ἔχουσι διάφορον προσωπικότητα εἰς διαφόρους περιστάσεις, ἐν τούτοις ὑπάρχει βαθμὸς ἐνότητος καὶ σταθερότητος εἰς τὴν προσωπικότητα. Τὰ χαρακτηριστικὰ δὴλα δὴ τῆς προσωπικότητος συγχωνεύονται εἰς μίαν ἐνότητα ἢ ἕνωσις δ' αὐτὴ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον

ἢ ἦττον διαρκής, κρατοῦσα τὸ ἄτομον μόνιμον εἰς τὴν διαγωγὴν του. Ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος τινὰ ἐξ αὐτῶν μεταβάλλονται εὐκολώτερον ἄλλων, κατὰ πόσον ὅμως μεγάλη ἢ μικρὰ μεταβολὴ θὰ ἐπέλθῃ, τοῦτο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἐμπειρίας καὶ ἐπηρείας τοῦ περιβάλλοντος.

Παρὰ τὴν μεταβολὴν ὅμως ταύτην, πᾶσα προσωπικότης, ὥς ἐλέχθη, διατηρεῖ κεντρικὴν σταθερότητα, ἐν κεντρικῶν περιεχόμενον, ἐν κέντρον βάρους, τὸ ὅποῖον μὴ μεταβαλλόμενον, διατηρεῖ ἰσορροπίαν τῶν εἰς ἐκάστην μορφήν ἢ ὅσιν στοιχείων τῆς προσωπικότητος. Τὸ κέντρον δὲ τοῦτο τοῦ βάρους ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξεις καὶ διαθέσεις, αἵτινες στερεοῦνται εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ παιδός, ἐφ' ὅσον δὲ αὗται στερεωθῶσι δὲν μεταβάλλονται, ἐκτὸς ἂν ριζικὰ μέτρα ληφθῶσι πρὸς παραγωγὴν τοιαύτης μεταβολῆς.

Οὕτω συμβαίνει ἄτομόν τι, τὸ ὅποῖον εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ὑπέστη ὑποτίμησιν, εἴτε ἔνεκα δεσποτισμοῦ τῆς μητρὸς του, τοῦ πατρὸς του ἢ τοῦ διδασκάλου του, νὰ ἀναπτύσῃ ἐν ἑαυτῷ «συναισθηματικὰ ὁρίητος», τὸ ὅποῖον συγκροτεῖται ἐξ ἀναμνήσεων δυσαρέστων, εἰς ἃς τοῦτο ἦτο κατώτερον ἄλλων παίδων. Ἡ συναισθησις αὕτη τῆς κατωτερότητος διατηρεῖται εἰς τὸν αὐξανόμενον παῖδα καί, ἂν μὴ συνεχεῖς προσπάθειαι καὶ μέτρα ληφθῶσι πρὸς ἐκρίζωσιν τῶν ἀντιλήψεών του τούτων ἢ τοῦ ὅλου περιεχομένου τοῦ συμπλέγματος, τὸ παιδίον θὰ αὐξηθῇ μὲ τὸ «τραῦμα» τοῦτο τῆς κατωτερότητος καὶ θὰ ἐκδηλώσῃ ἰσχυρὰν ἐπιθυμίαν πρὸς ἀπομάκρυνσιν καὶ μόνωσιν εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς περιστάσεις, καθ' ἃς θὰ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν συναισθησιν ταύτην τῆς κατωτερότητος.

«Κάθαρσις» τοῦ συνεσταλμένου τούτου ἀτόμου, τοῦ ζητοῦντος τὴν μόνωσιν καὶ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς του δράσεως, δὲν εἶναι εὐκόλῳ νὰ συντελεσθῇ. Ἄν δὲ μάλιστα ὑπερβῇ τὸ ἄτομον τὴν ἐφηβικὴν του ἡλικίαν, δυσκολώτερον τοῦτο ἀποβαίνει καὶ χρειάζεται ἐξ ἐπαγγέλματος ψυχαναλυτικὴν θεραπείαν πρὸς ἐπανάταξιν καὶ ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Ἐγὼ αὐτοῦ. Τοῦτο δέ, διότι εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τὸ «κέντρον τοῦτο τοῦ βάρους», τὸ «ἔρμα» τῆς προσωπικότητος, δὲν ἔχει καλῶς σταθεροποιηθῇ διὰ τοῦτο δὲ καὶ εὐκόλως διαπλάσσεται ἄνευ διαταραχῆς τῆς ἰσορροπίας τῆς προσωπικότητος, ἐν ᾧ εἰς τὴν μεγάλῃν ἡλικίαν αἱ ἕξεις καὶ διαθέσεις γίνονται περισσότερον στερεαὶ καὶ ἀπαιτοῦσι πρὸς μεταβολὴν περισσότεραν προσπάθειαν καὶ πείσιν.

Ἡ σταθερότης τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος καὶ πειρώματα κῶς ἔχει ἀποδειχθῇ παρὰ πολλῶν ἐπιστημόνων (Fries καὶ Lewis, Allport, Murphy κ.ἄ.). Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν πορισμάτων τούτων πιστεύεται ὅτι πρόγνωσις δύναται νὰ γίνῃ τῆς μελλοντικῆς προσωπικότητος τοῦ παιδὸς ἰδιαίτατα δὲ διεπιστώθη ὅτι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐνὸς ἔτους παιδὸς (Gesell, Mc Kinnon, Shirley,

Neilon 1948), εἶναι εὐδιάκριτα καὶ εἰς τὸ βον ἔτος καὶ περαιτέρω. Παραμένουσι δὲ τὰ χαρακτηριστικά ταῦτα καὶ μέχρι τῆς ὥριμου ἡλικίας, τόσον εἰς τὰ σωματικά καὶ ὑγιή ἄτομα, ὅσον καὶ εἰς τὰ ψυχωτικά, ὡς αἱ ἔρευναι τοῦ Birren (1944) ἀπεκάλυψαν.

Ἄλλ', ὡς ἐλέχθη, μεταβολὴ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος ἐπισυμβαίνει ἔνεκα ἐπιδράσεων τοῦ περιβάλλοντος εἰς μικρὰς ἡλικίας παιδιά, οὐχὶ δ' εἰς φοιτητὰς ἢ μαθητὰς ἀνωτέρων σχολείων. Οὕτως εὖ ἡγμένα παιδιά ἀπέβησαν, αὐξηθέντα εἰς ἡλικίαν, δογίλα καὶ εὐερέθιστα ἔνεκα ἐπιβλαβοῦς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς ἐπελευθύνσης ὀριμότητος τοῦ παιδός.

Παρὰ τὰς αἰτίας ταύτας τῆς μεταβολῆς τῆς προσωπικότητος ὑπάρχουσιν εἰδικαὶ ὀργανικαὶ αἰτίαι, ὡς ἡ ἐμφάνισις ὄγκου εἰς τὸν ἐγκέφαλον, σοβαρῶν ἀσθενειῶν, θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, αἰτινὲς εἶναι αἰτίαι τῆς μεταβολῆς ταύτης.

Ὁ Fenton (1943) διακρίνει εἰς τρεῖς κατηγορίας τοὺς παράγοντας τῆς μεταβολῆς τῆς προσωπικότητος : α) εἰς σωματικοὺς ἢ ὀργανικοὺς παράγοντας (τροφή, φάρμακα, μολύνσεις, διαταραχαί, φυσικὴ ὀριμότης)· β) παράγοντας τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος (ἀγωγή, ἀνάπαισις, κοινωνικὴ συμμετοχὴ κλπ.) καὶ γ) παράγοντας ἐντὸς αὐτοῦ ἑνεργοῦντας, ὡς εἶναι αἱ συναισθηματικαὶ πιέσεις, μίμησις, ταύτισις πρὸς ἄλλα πρόσωπα ἢ αἰτίας.

Οἱ παράγοντες οὗτοι βεβαίως, ὡς πειραματικῶς ἀπεδείχθη, ἐπιφέρουσι μεταβολὰς κυρίως κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ δὴ οὐχὶ πολλῶν, ἀλλ' ὁλίγων χαρακτηριστικῶν αὐτῆς.

5. ΠΟΙΑ ΤΑ ΠΡΟΤΙΜΩΜΕΝΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ ;

Κατὰ τὰς διαφορὰς περιόδους τῆς ἀναπτύξεώς του τὸ παιδίον διάφορα χαρακτηριστικά τῆς προσωπικότητος θανμάζει καὶ προτιμᾷ.

Οὕτω κατὰ τὴν προσχολικὴν ἡλικίαν ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχη τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῶν μεγαλυτέρων του καὶ οὐχὶ τῶν συμπααικτόρων του. Ἄλλ' ὅταν εἰσέλθῃ εἰς τὸ σχολεῖον καὶ συγκρίνῃ ἑαυτὸ πρὸς τὰς ὁμάδας τῶν ἄλλων παιδίων, τότε ἐπιθυμεῖ τῆς ὁμάδος του ταύτης νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐπιδοκιμασίαν καὶ τὸν θανμασμὸν καὶ ὄχι τῶν μεγαλυτέρων του. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ τὰ θανμαζόμενα χαρακτηριστικά τῆς προσωπικότητος μεταβάλλονται καὶ τὰ παιδιά ἐπιζητοῦσι τὴν ἀπόκτησιν χαρακτηριστικῶν ἐκ τῆς ὁμάδος των προερχομένων, διότι τὰ παρ' ἐνηλίκους ὡς ἀξιόλογα θεωρούμενα χαρακτηριστικά, ὡς ἡ συναισθηματικὴ σταθερότης, ἡ κοινωνικὴ ὀριμότης, ἡ διάθεσις πρὸς ἀντι-

μετώπισιν προβλημάτων μετ' ἐμπιστοσύνης κλπ. δὲν εἶναι οὔτε ἐπιθυμητά, οὔτε δυνατὰ παρὰ τῶν παίδων.

Οἱ παῖδες κατὰ τὸν Thorpe ἐπιθυμοῦσι χαρακτηριστικά, οἷα εἶναι τὰ ἑξῆς :

- 1) Ἡ συμμετοχὴ εἰς ὑγιεινὰς φυσικὰς ἀσχολίας.
- 2) Ἡ καλὴ ὑγεία, ἀφθονία ἐνεργείας καὶ κανονικὸς ὕπνος.
- 3) Ἡ συμμετοχὴ εἰς τοιαύτας συνεργατικὰς ἐπιχειρήσεις οἷον μουσικὰς ὁργανώσεις, σχολικὰς λέσχας καὶ οὐχὶ κατανάλωσις τοῦ ἑλευθέρου χρόνου εἰς ἀνάγκωσιν ἢ ἀκρόασιν ραδιοφώνου.
- 4) Ἡ ὑπεύθυνος συμμετοχὴ εἰς ὁργανώσεις ἐποικοδομητικὰς τῆς μορφώσεως τοῦ χαρακτῆρος, ὡς ἡ ὁργάνωσις τῶν προσκόπων, αἱ τῶν ὁδηγῶν, τὰ κατηχητικὰ σχολεῖα κλπ.
- 5) Ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς ἄλλους, ἰδίᾳ τὰ νεωστὶ ἐγγραφόμενα μέλη τῆς ὁργανώσεως.
- 6) Ἡ αὐθόρμητος ἐπικοινωνία πρὸς μέλη ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ οὐχὶ ἡ ἀποφυγὴ αὐτῶν.
- 7) Ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπιτελῇ τις διαφόρους ἐργασίας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ οἴκου καὶ νὰ προσέχῃ εἰς τὴν δαπάνην τῶν χρημάτων.
- 8) Ἡ προτίμησις τῶν ἄμεσον ἱκανοποιήσιν παρεχουσῶν ἀσχολιῶν ἀντὶ τῶν εἰς μακρὸν χρόνον ἀξιολόγων σκοπῶν.

Διάφοροι ὡς εἶκός ὅμως εἶναι αἱ προτιμήσεις τῶν χαρακτηριστικῶν κατὰ φύλον. Μεταβολὴ δ' ἐπέρχεται καὶ ἀλλαγὴ τῶν προτιμήσεων καὶ ἐπιδιώξεων τούτων εἰς τὰ παιδία σὺν τῇ ἡλικίᾳ, διότι τὰ ἰδανικὰ τῶν παιδίων μεταβάλλονται.

6. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ

Κληρονομικότης, περιβάλλον, ἀναστροφή τῶν παίδων εἰς ὁμάδας εἶναι, ὡς εἶδομεν, τὰ κύρια αἷτια καὶ οἱ συντελεσταὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς προσωπικότητος. Παρὰ τούτους ὅμως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος συμβάλλουσι πλείστοι παράγοντες, ὧν οἱ σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἑξῆς :

α) Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις, περὶ ἧς προηγουμένως ὠμιλήσαμεν, καὶ δὴ ἡ κρίσις ἄλλων περὶ αὐτῆς, ἔχει μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἐγῶ τοῦ Υ., καθορίζουσα ἐμμέσως τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ.

β) Τὸ ἀνάστημα ἐπίσης ἔχει σημασίαν ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ ἐκτίμησιν τοῦ ἀτόμου μετὰ τῶν ὁμοίων του, τοῦ ὑψηλοῦ τὸ ἀνάστημα παιδὸς προτιμωμένου παρὰ τῶν ἄλλων παίδων καὶ μεγαλυτέρων του. Τοῦτο δέ, διότι τὰ παιδία συνδυάζουσι συνήθως τὸ ἀνάστημα μετὰ τῆς εὐφυΐας, θεωροῦντα τὸ μικροῦ ἀναστήματος παιδίον μικρᾶς εὐφυΐας, ἀντιθέτως δὲ τὰ μεγάλ-

λου ἀναστήματος θεωροῦνται καὶ ἀνωτέρας εὐφυΐας καὶ ἰσχυρότερα, ἐν ᾧ τὰ πλεόν παχέα καὶ τὰ λίαν ἰσχνὰ παιδία θεωροῦνται ὡς ἐλαττωματικά παρὰ τῶν αὐστηρῶν κριτῶν, οἷοι εἶναι οἱ συμπαίκτορες καὶ οἱ ὁμήλικοί των.

Ἡ τοιαύτη κρίσις τῶν ἄλλων ἔχει ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἐγὼ τοῦ παιδὸς τούτου καὶ καταθλίβει αὐτόν, τὸν καθιστᾷ δειλόν, ἀνίκανον νὰ ὑπερασπίσῃ ἐαυτόν, ἄχαριν καὶ μὴ εὐάρεστον καὶ ἐπομένως ἀκοινωνήτον.

γ) Ἡ φυσιολογικὴ κατὰστασις, ἡ ὑγεία ἰδιαίτερος, δὲν ἔχει ἐπίδρασιν μόνον ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ παιδός, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν ὅλην διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητός του. Τοῦτο δὲ διότι τὸ ἀσθενικὸν παιδίον συνηθίζει νὰ ἀναμένῃ τὰ πάντα παρ' ἄλλων, ἀναπτύσσει δειλίαν ἀντανακλωμένην εἰς πάσας τὰς πράξεις του, ἐκ τοῦ φόβου ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ πάθῃ τι, ἂν ἐνεργῇ καὶ θορυβῇ ὡς τὰ ἄλλα παιδία.

Ἀπ' ἐναντίας τὸ ὑγιὲς παιδίον εἶναι πάντοτε ἀγαπητὸν καὶ θαυμάζεται παρὰ τῆς ὁμάδος του καὶ πᾶς τις θέλει τὴν συναναστροφὴν του. Πειραματικαὶ ἐρευναι ἄλλως τε ἀπέδειξαν (McFarlane 1939) ὅτι παιδία ἔχοντα ἔκζεμα ἢ ἀλλεργίαν ἦσαν περισσότερον νευρικά καὶ ἀσταθῆ συναισθηματικῶς.

δ) Ἡ ἐνδοκρινικὴ λειτουργία ἀπεδείχθη ἐπίσης ὅτι τὰ μέγιστα ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ παιδός. Ἐκκρίσις ὑπὲρ τὸ κανονικὸν τοῦ θυρεοειδοῦς (ὑπερθυρεοειδία) καθιστᾷ τὸ παιδίον νευρικόν, ἀσταθές, εὐδιέγερτον, ἀνήσυχον καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἐνεργητικόν.

Ὑποθυρεοειδία, ἀντίθετος δὴλὰ δὴ κατάστασις πρὸς τὴν προηγουμένην, ἔκκρίσις ἐλλιπής, καθιστᾷ τὸ παιδίον ληθαργικόν, μελαγχολικόν, ἀνικανοποίητον καὶ ἀνάξιον ἐμπιστοσύνης.

Αἱ καταστάσεις αὗται ἐμφανίζονται «κρίσιμοι» ἰδίως κατὰ τὴν ἐφηβικήν ἡλικίαν, ἔνεκα ἐπίσης τῶν φυσιολογικῶν μεταβολῶν, αἵτινες ἐπισυμβαίνουν κατὰ τὴν ἥβην.

ε) Ἡ ἀμφίεσις ὁσαύτως, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ κατεδείχθη¹, μέγιστην ἐπίδρασιν ἔχει ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος, ἰδίως ἐπὶ προσώπων ἐχόντων ἐλαττωματικὰν φυσικὰν διάπλασιν, ἣν ἡ κατάλληλος ἀμφίεσις καλύπτει. Τοῦτο εἶναι ὅρος ἀναφαίρετος εὐτυχούς διαβιώσεως τῶν τοιούτων παιδίων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν.

ς) Παρὰ τὴν ἀμφίεσιν ἐπίδρασιν ἔχει τὸ διδόμενον ὄνομα καὶ τὸ παρωνύμιον, ὅπερ προσδίδεται συνήθως παρὰ τῶν συμπαϊκτῶρων καὶ τῶν γονέων εἰς τὸ παιδίον. Οὕτως ἐπίθετα συνήθη ἐν Ἑλλάδι, ὡς Βατραχοκοίλη, Γιακουμίνα ἢ Κουτριγαΐδαρος, Μανώλης κ.λ.π., ἀποτελοῦν πρόσκομμα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς εὐτυχούς διαβιώσεως τῶν παιδίων.

1. Βλ. Γ. Σακελλαρίου, Ψυχολογία τοῦ παιδός, Δ' ἐκδ., σελ. 189.

ζ) Παράδοσεις καὶ ἔθιμα. Παραδόσεις καὶ ἔθιμα ἀναλόγως τοῦ πολιτισμοῦ εἰς ἑκάστην χώραν, ἔχουσιν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ παιδός, νέου ἢ νέας, μικροῦ ἢ μεγάλου, ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς. Οὕτως ἄλλη ἢ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν Ἰνδίαις, ἄλλη ἐν Ἀμερικῇ καὶ Ἀγγλίᾳ ἢ Γερμανίᾳ καὶ ἄλλη ἐν Ἑλλάδι. Ἐκάστη χώρα ἔχει καὶ ἀποδεδεγμένους ὁρους καὶ ἀρχὰς διαγωγῆς καὶ κοινωνικῆς θέσεως, αἵτινες πᾶσαι ἔχουσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος συμφώνως πρὸς τὰς παραδόσεις, τὰ ἔθιμα καὶ τὰ ἰδανικὰ τῆς φυλῆς.

Εἰς τὴν διαμόρφωσιν ταύτην τῆς προσωπικότητος συντείνουσι πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῶν γονέων καὶ ἐκπαιδευτικῶν ὀδηγῶν ὥς καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων παιδῶν κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἰδίαν ἡλικίαν.

η) Ὁ βαθμὸς τῆς εὐφυΐας. Παιδιά κατωτέρας εὐφυΐας μὴ δυνάμενα νὰ προσαρμοσθῶσιν εὐκόλως εἰς τὸ περιβάλλον αὐτῶν διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην, δυσχεραίνονται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητός των, μὴ γινόμενα δεκτὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων παιδῶν, διότι δὲν δύνανται νὰ ἀκολουθήσωσι τοὺς κανόνας τῶν παιγνιδίων ἢ τῆς ζωῆς τῶν ὁμηλικῶν των.

Ὅμοιως μέγας βαθμὸς εὐφυΐας ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος, ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις δὲν εἶναι πάντοτε εὐνοϊκῇ, διότι τὸ κοινὸν περιβάλλον, εἰς τὸ ὅποιον ζῶσι, δὲν εἶναι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν κατάλληλον. Ὡς ἐκ τούτου τὰ τοιαῦτα μεγαλοφυῆ παιδιά ἀποβαίνουσιν ἐπαναστατικὰ ἢ ὀκνηρά, δὲν ἀνέχονται παιδιά μὴ εὐφυῆ, ἀκολουθοῦσιν ἰδίας ὁδοὺς καὶ κατευθύνσεις, ἀγαπῶσι τὴν μόνωσιν ἢ συναναστρέφονται μεγαλυτέρους αὐτῶν κατὰ τὴν ἡλικίαν.

θ) Ἄλλ' εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἢ μὴ τῆς προσωπικότητος ἄλλος σοβαρὸς παράγων συμβάλλει. Καὶ ὁ παράγων οὗτος εἶναι ἡ πρῶτη ἐμπειρία τοῦ παιδός. Αἱ ἐμπειρίαι καὶ ἐντυπώσεις, ὥς συνάγει τὸ παιδίον κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν του, ἀφίνουσιν ἔγνη ἀνεξίτηλα ἐπὶ τῆς ἀναπτυσσομένης προσωπικότητός του.

Ἡ δυσκολία, ἣν ἐδοκίμασε τὸ παιδίον ἢ ἡ χαρὰ καὶ αἱ εὐτυχεῖς ἡμέραι τῆς ζωῆς του ἐπιδρῶσιν ἀναλόγως ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς προσωπικότητός του. Ἐντυπώσεις δὲ καὶ ἀναμνήσεις λυπηραὶ καταθλίβουσι τὸ παιδίον καὶ πιέζουσι τὸν συναισθηματικὸν του κόσμον.

ι) Ἐπὶ πλέον πολὺ συμβάλλει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος ἡ οἰκονομικὴ κατὰστάσις τῶν γονέων κατὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν τοῦ παιδός. Τὸ πτωχὸν περιβάλλον καὶ αἱ δυσχερεῖς συνθήκαι τῆς ζωῆς, ἰδίᾳ δὲ αἱ ἀκατάλληλοι ἠθικῶς, εἶναι δυνατόν νὰ καθιστῶσι τὸ παιδίον εὐερέθιστον, ἐσώτροπον μὲ αὐτοτελεῆ χαρακτῆρα καὶ νὰ γεννῶσιν εἰς αὐτὸ συναισθήματα κατωτερότητος ἢ νὰ καθιστῶσιν αὐτὸ ἐφεκτικὸν ἢ τὸν μονήρη βίον ζητοῦν καὶ γενικῶς παρουσιάζον δυσπροσαρμοστίαν εἰς τὸ περιβάλλον του.

ια) Τέλος αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων μεγάλην ἐπίδρασιν ἔχουσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος τῶν παιδίων, καὶ δὴ τῶν ἀσθενικῶν ἢ φύσει νευρικῶν ἐξ αὐτῶν.

Ἡ προσωπικότης τοῦ πατρὸς ἰδιαίτερος, ἡ διάθεσίς του ἔναντι τοῦ τέκνου του καὶ ἡ ὁρὴ κατεύθυνσις καὶ διακυβέρνησις τῶν ἀψιθυμιῶν αὐτοῦ συμβάλλουσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν ὑγιᾶ ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος τοῦ παιδίου. Παιδιά εὐμοιροῦντα καλῆς οἰκογενειακῆς θαλπωρῆς καὶ ἀγάπης αὐξάνονται εἰς ἰσόρροπον προσωπικότητα καὶ σταθερὸν συναισθηματικὸν κόσμον. Ἀντιθέτως τὸ δερόμενον, ὕβριζόμενον ἢ βλασφημούμενον παιδίον, θὰ ἀποβῇ ἔχθρικόν, ἀνελικρινές, ὑποκριτικόν καὶ τὸ εἰς πένθιμον περιβάλλον ζῶν, πένθιμον καὶ ἐφεκτικὴν προσωπικότητα θὰ ἀναπτύξη. Γονεῖς δ' ἐν διχονοίᾳ, ἐν ὑποκρισίᾳ καὶ μίσει ζῶντες ἔχουσι χειρίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν μέλλουσαν προσωπικότητα τοῦ παιδός.

Παιδιά ἐξ ἄλλου ἐθιζόμενα νὰ συμμερίζωνται μετὰ τῶν γονέων τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας των, παιδιά ἔχοντα τὴν εὐτυχίαν νὰ δέχωνται τοὺς συμπαίκτορας καὶ τοὺς φίλους των εἰς τὴν οἰκίαν των, δύναται εὐκολώτατα νὰ προσαρμόζωνται εἰς τὴν ζωὴν· ἐνῶ παιδιά ἀντιθέτως ζῶντα ὑπὸ αὐστηρὰς συνθήκας καὶ στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, δυνατόν νὰ μὴ φιλονεικῶσι, νὰ δέχωνται εὐκόλως τὰς γνώμας τῶν ἄλλων, νὰ εἶναι εὐπειθῆ, πλὴν χάνουσι τὴν φυσικὴν των δραστηριότητα, ἔκφρασιν, πρωτοβουλίαν καὶ ἀφοβίαν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν ἐνὸς ἡσύχου μὲν καὶ ἰσορροπημένου παιδός, πλὴν μὴ ἔχοντος πρωτοβουλίαν, περιέργειαν καὶ δραστηριότητα. Τὰ πρῶτα εἶναι συνήθως τὰ ζῶντα ὑπὸ ἀπόλυτον μοναρχικὸν ἢ δικτατωρικὸν καθεστῶς, ἐνῶ τὰ δεύτερα, τὰ διαβιοῦντα ὑπὸ δημοκρατικόν.

Παιδιά ἐξ ἑτέρου, ὧν ἡ γνώμη καὶ ἡ ἔκφρασις καὶ τὰ δικαιώματά των εἰς τὴν οἰκογένειαν δὲν ἀναγνωρίζονται, ἀποβαίνουνσιν ἀνελεύθερα, δὲν ἀνεξαρμοποιοῦνται ψυχικῶς, ζητοῦντα πάντοτε τὴν προστασίαν καὶ ὁδηγίαν τῶν μεγαλυτέρων.

Ἐγκαταλείμμενα δέ, τέλος, παιδιά ἀποβαίνουνσι μέλη συμμορίας κλεπτῶν ἢ διαρρηκτῶν, καταστροφῆς ξένης περιοουσίας καὶ ἄλλων μικρῶν καὶ μεγάλων ἐγκλημάτων αὐτουργοί.

7. ΑΣΘΕΝΕΙΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ

Ἐνεκα τῶν δυσπροσαρμοστιῶν τούτων τὰ παιδιά ἀναπτύσσουσιν ἀσθενικήν προσωπικότητα, κυρίως ἐκδηλουμένην κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Ἐκ τῶν τοιούτων παιδῶν προέρχονται κατὰ κανόνα τὰ «πρὸ βλημάτων καὶ παίδων» καὶ βραδύτερον οἱ τρόφιμοι τῶν ἀμαρτωρικῶν ἰδρυμάτων. Εἶναι δὲ αἱ κοινότεραι τῶν ἀσθενειῶν τούτων τῆς προσωπικότητος :

α) 'Η φανταστικὴ ἄσθένεια' τὸ παιδίον συνθίζει νὰ προβάλλῃ τοιαύτην ἄσθενειαν πρὸς κατάκτησιν τῆς συμπαθείας καὶ τῆς προσοχῆς τῶν ἄλλων.

β) 'Η ἀπόδοσις εἰς ἄλλον κατηγορίας, δι' ἣν εἶναι αὐτὸ τὸ παιδίον ὑπεύθυνον.

γ) 'Η δικαιολογία ἑαυτοῦ διὰ πράξεις ἀξιομέμπτους, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ἄλλων.

δ) 'Η τάσις πρὸς ἔκρηξιν εἰς λυγμοὺς καὶ «κλάμματα» ὅταν δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ὅ,τι θέλει, ἢ νὰ ἀποφύγῃ τιμωρίαν τινά, προσφυγὴν δηλαδὴ τοῦ παιδός, ἣν πολλοὶ τῶν γονέων ἐπιτρέπουσιν εἰς αὐτό, ἕξ οὗ τοῦτο ἐνεργεῖ βραδύτερον ὥς τῷ ἄρσει καὶ οὐχὶ ὥς τὸ ἀληθὲς συμφέρον αὐτοῦ ἀπαιτεῖ. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ ἀνοχῆς ἢ παραχωρήσεως τῶν γονέων, γεννᾶται ἄλλη ἄσθένεια τῆς προσωπικότητος. Τὸ παιδίον δηλὰ δὴ συνθίζει νὰ παρουσιάσῃ ἑαυτὸ καὶ νὰ συναισθάνεται ὅτι ὑποφέρει καὶ «μαρτυρεῖ» ὅταν οἱ γονεῖς ἐπιτρέπωσιν εἰς τὸν μεγαλύτερον ἀδελφὸν ἢ ἀδελφὴν κάτι, τὸ ὁποῖον ἀπαγορεύουσιν εἰς τὸ μικροτέρας ἡλικίας τέκνον των.

ε) 'Η διάθεσις πρὸς ὑποτίμησιν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα διακῶς ἐπιθυμεῖ, πλὴν προσποιεῖται ὅτι δὲν ἐκτιμᾷ, κατὰ τὸ «ᾄμακρες εἰσιν» τοῦ Αἰσώπου.

ς) Τὸ συναίσθημα ἀνωτερότητος καὶ κατωτερότητος. Τὸ πρῶτον πηγάζει ἕξ υπερβολικῆς τῶν γονέων ἐκτιμήσεως τοῦ παιδίου καὶ ἐπαίνει τῆς διαγωγῆς καὶ ἀξίας αὐτοῦ πρὸς βοήθειαν καὶ φιλοτίμησιν καὶ βελτίωσιν του. Πλὴν ἡ τοιαύτη ὑπερτίμησις καὶ ἡ γέννησις τοιούτου συναισθήματος ἐπ' αἶρεως, ἐπιδρᾷ βραδύτερον εἰς τὸ δοῦναι καὶ λαβεῖν τῆς ἰδίας τοῦ παιδὸς κοινωνικῆς ζωῆς, εἶναι ἐπόμενονον νὰ ἐπιφέρῃ ἀπογοήτευσιν εἰς αὐτὸ καὶ τὴν ἀνάγκην χρήσεως μέτρων οὐχὶ πολλὰκις ἀξιεπαίνων πρὸς προσέλκυσιν τῆς εὐνοίας τῶν συμπαικτόρων του.

Τὸ δεύτερον συναίσθημα, τὸ τῆς κατωτερότητος, γεννᾶται εἰς τὰ παιδιά ἐκεῖνα, ὧν οἱ περὶ αὐτά, ἀδελφοὶ συνήθως, ὑποτιμῶσι λίαν τὰς προσπαθείας των καὶ ἐπιπλήττουσι διαρκῶς ἢ γελοιοποιοῦσι τὴν συμπεριφορὰν των ἢ φυσικὰ τυχὸν ἐλαττώματά των. Ἐκ τούτου συναίσθημα κατωτερότητος γεννᾶται εἰς τὰ παιδιά ἐκδηλούμενον ὀδυνηρότερον εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἢ τὴν ἀνδρικήν των ἡλικίαν.

ζ) Ἐκδηλώσεις στενοχωρίας ἢ ἀγωνίας. 'Η κατάστασις αὕτη καὶ διαγωγὴ τῶν παίδων γίνεται πολλὰκις πρὸς πρόκλησιν διαφορόντος καὶ προσοχῆς ἐκ μέρους τῶν γονέων. «Ἐγὼ θὰ σὲ ταῖζω καὶ σὺ θὰ μὲ σᾷς», ἔλεγε παίζουσα μετὰ τοῦ θεοῦ της μικρὰ θέτις κόρη. 'Η τοιαύτη κατάστασις βλάπτει καὶ τὴν υἰεῖαν τῶν παίδων καὶ τὴν εὐτυχίαν των, ἐκτός τοῦ ὅτι βραδύτερον δὲν θὰ ἐπιτρέπη ὁρθὴν προσαρμογὴν εἰς τὸν κύκλον τῶν ὁμηλικίων των.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω «ἀσθενειῶν» τῆς προσωπικότητος καὶ ἄλλαι ἐκ κακῶν ἔξωον προελθοῦσαι ἐπισυμβαίνουνουσιν εἰς τὰ παιδιά, παρὰκωλύουσαι τὴν ὑγίαν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος. Τοιαῦται δὲ εἶναι :

α) Ἡ τάσις τοῦ παιδός, σχεδὸν παντὸς παιδός, νὰ ἀρνηταί μετ' ἐπιμονῆς νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλὴν ἢ διαταγὴν ἀνωτέρου, πατρὸς ἢ μητρὸς ἢ συγγενοῦς, δι' ἣν αἰτίαν οἱ γονεῖς ἀναγκάζονται νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὴν σωματικὴν τιμωρίαν τῶν οὕτω μετ' ἐπιμονῆς δυστροπῶντων παίδων πρὸς μεγάλην τὴν ἀκολούθως λύπην.

β) Ἡ τάσις πρὸς φιλοκατηγορίαν τῶν ἄλλων παιδίων καὶ ἀδελφῶν τῶν ἀκόμῃ, ἐξ οὗ εὐχαρίστησιν αἰσθάνονται, ἰδίως ὅταν διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν ταύτην ἐπαινῶνται — πολὺ κακῶς — παρὰ τῶν μεγαλυτέρων τῶν.

γ) Ἡ τάσις πρὸς γελοιοποιήσιν, διὰ κινήσεων ἢ πράξεων, πρὸς γέννησιν τοῦ διαφέροντος τῶν μεγαλυτέρων τῶν, ὡς λ.χ. ἡ τάσις νὰ κάμνουν παῖδες τινες «τοῦμπες» ἢ ἄλλας γελοίας κινήσεις, αἵτινες δυνατόν νὰ παρουσιάζωσι κατὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν τῶν τὰ παιδιά χαριτωμένα καὶ εὐφυῆ, πλὴν βραδυτέρον καθιστῶσι ταῦτα καταγέλαστα. Τέλος

δ) Ἡ τάσις τινῶν παιδίων, μὴ ὑγιоῦς ἠθικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, πρὸς βλασφημίαν καὶ χρῆσιν γλώσσης ἀμετροεποῦς, ἐπιδειξέως χάριν, ἥτις ἀτυχῶς καταντᾷ εἰς τινας περιφερείας τῆς Ἑλλάδος ἐνδημική, εἶναι ἄλλη ἀσθένεια τῆς προσωπικότητος.

8. Η ΔΙΑΓΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

Ἡ διάγνωσις τῆς ἀξιοσημείων παιδικῆς προσωπικότητος δι' αὐτοκρισίας εἶναι λίαν δυσχερής. Διότι ὁ παῖς μέχρι τοῦ 12ου ἔτους τῆς ἡλικίας του εἶναι ἀδύνατον νὰ αὐτοκριθῇ. Διὰ τοῦτο προσφυγὴ γίνεται εἰς κλίμακας ἐκτιμήσεως δι' ὑποκειμενικῆς κρίσεως ἐξακριβουμένης παρὰ πολλῶν κριτῶν, οἵτινες τὸν παῖδα γνωρίζουσι καλῶς ἢ δύνανται ἐπὶ πολλὸν χρόνον τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ νὰ παρατηρήσωσιν, ἢ εἰς ἄλλας κλίμακας καὶ μεθόδους, ὡς αἱ κατωτέρω.

Ἐκ τῶν ἐν χρήσει τοιούτων κλιμάκων ὡς ἐπαρκῆς κρίνεται ἡ τῆς Καλιφορνίας, συνισταμένη ἐκ μακροῦ καταλόγου ἐρωτήσεων, εἰς ἃς δίδεται «ναὶ» ἢ «ὄχι» ἀπάντησις. Ἐκ τῶν ἀπαντήσεων δὲ τούτων ἐπιχειρεῖται ἡ ἐκτίμησις τῆς προσωπικότητος τοῦ παιδός. Αἱ ἐρωτήσεις εἰς τὴν κλίμακα ταύτην διακρίνονται εἰς 5 σειρὰς δι' Υ. κατωτέρων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου (1ης—3ης τάξεως, ἀνωτέρων 4ης—6ης, κατωτέρων Γυμνασιακῶν 1—3 τάξεων, ἀνωτέρων Γυμνασιακῶν 4—6 τάξεων καὶ ἐνγλίκων). Οὕτως εἰς τὴν πρώτην σειράν, 1ην—3ην τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, αἱ ἐρωτήσεις αἱ προβαλλόμεναι εἶναι :

Αὐτοπεποίθησις :

Θέλεις νὰ σὲ βοηθοῦν ὅταν τρώγῃς τὸ φαγητόν σου ;
Μπορεῖς νὰ παίξῃς μόνος σου ἂν δὲν ἔχῃς ἄλλα παιδιὰ ;

.....

Οἰκογενειακαὶ σχέσεις :

Μήπως σοῦ ἀρέσῃ νὰ ζοῦσες εἰς ἄλλο σπίτι ;
Μήπως σοῦ φαίνεται ὅτι κάποιοις στὸ σπίτι σου δὲν σὲ ἀγαπᾷ ;

.....

Ἄτερον ἀξιόλογον τ ἐ σ τ προσωπικότητος διὰ παῖδας ἡλικίας 9—13 ἐτῶν εἶναι τὸ τοῦ Rogers «κριτήριον προσαρμογῆς», ἀποβλέπον εἰς ἐκτίμησιν α) τῆς προσωπικῆς κατωτέροτης τοῦ παιδός· β) τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ δυσπροσαρμοσίας· γ) τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων· δ) τῆς τάσεως πρὸς ὀνειροπόλησιν καὶ ε) τῆς γενικῆς προσαρμογῆς. Καίτοι τὸ κριτήριον τοῦτο δὲν εἶναι ἀντικειμενικὸν καὶ ἀξιόπιστον, ὥς ἄλλα τελειότερα τ ἐ σ τ, ἐν τούτοις εἶναι ἔξυπηρετικὸν πρὸς ἀνακάλυψιν σπουδαίων δυσπροσαρμοσιῶν τῶν παίδων. Ἡ μέθοδος τοῦ κριτηρίου βασίζεται ἐπὶ συνεντεύξεως μετὰ τοῦ παιδὸς δι' ἀπευθύσεως πρὸς αὐτὸ ἐρωτημάτων ἀφορώντων εἰς τὰς ἐπιθυμίας, ἐνασχολήσεις καὶ σχέσεις τῶν παίδων πρὸς τοὺς γονεῖς τῶν.

Παρ' ἡμῖν ἐσχάτως πρὸς διάγνωσιν τῆς προσωπικότητος τῶν ἐφήβων καὶ ἐνηλίκων, ὁμαλῶν καὶ ἀνωμάλων, χρῆσις γίνεται τῆς ἐσταθμημένης κλίμακος ἡμῶν πρὸς διάγνωσιν τῆς προσωπικότητος, πρὸς ταχεῖαν δὲ διάγνωσιν τῆς προσωπικότητος τῶν παίδων ἡλικίας 9—12 ἐτῶν χρῆσις γίνεται ἀπὸ τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ «κ ρ ι τ η ρ ί ο υ τ ῆ ς π ν ε υ μ α τ ι κ ῆ ς ὑ γ ε ί α ς», ἀποτελουμένου ἐξ 60 ἐρωτημάτων ληφθέντων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς «κλίμακος Σακελλαρίου πρὸς διάγνωσιν τῆς προσωπικότητος (Σ.Κ.Π.)» καὶ παρεχομένων ἀτομικῶς, ἐπακριβομένων εἰτα τῶν ἀπαντήσεων διὰ συνεντεύξεως.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ